

В.І. Алещенко, кандидат військових наук,
старший науковий співробітник
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ СЛУЖБОВИХ ВІДНОСИН У МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ

Розглянуті деякі проблеми формування культури службових відносин як складного, специфічного явища, яке вимагає поглибленого аналізу, прийняття виважених рішень у системі підготовки військових кадрів.

Автор на прикладі власного багаторічного досвіду служби, роботи в освітньому просторі військових навчальних закладів розглядає значимість цілеспрямованої й систематичної взаємодії викладачів і слухачів у процесі спільної діяльності в рамках навчально-виховного процесу як найважливішої умови формування культури службових відносин. Сформульовані його показники, рекомендації органам військового управління, командуванню ВВНЗ щодо підвищення ефективності їх роботи з формування культури службових відносин у майбутніх офіцерів.

Ключові слова: формувати, культура, відносини, культура особистості, служба, курсанти, офіцери.

Актуальність дослідження. Складність завдань, виконання яких залежить від злагодженості та взаєморозуміння членів військової організації, висуває сьогодні високі вимоги до майбутніх офіцерів щодо оволодіння військово-професійними та спеціальними знаннями, формування в них високої внутрішньої культури, вміння ефективно взаємодіяти з людьми відповідно до прийнятих в суспільстві та Збройних Силах України правил і норм життєдіяльності.

У ВВНЗ Збройних Сил України в якості однієї із пріоритетних висувається проблема формування особистості майбутнього офіцера та культури службових відносин. Це визначається тим, що офіцер є ключовою фігурою не лише в сфері безпеки та оборони держави, але й усього суспільства в цілому. Формування культури службових відносин у курсантів відноситься до числа найбільш важливих в освітній діяльності. Її вирішення має вагомпе педагогічне значення в підготовці військових кадрів, – розвиває в них такі якості як відповідальність, самостійність, сумлінність, підвищує їхню дисциплінованість сприяє підвищенню якості навчання й служби у військовому вузі, згуртуванню курсантського колективу, ефективності виконання навчальних планів і програм.

Висока культура службових відносин у майбутніх офіцерів, їх морально-психологічна стійкість безпосередньо впливають на процес навчання й виховання, духовну атмосферу в частинах і підрозділах, де вони будуть проходити військову службу. Не тільки їх знання, уміння й навички, які лежать в основі професійних компетенції, але й їхня моральна сторона, як елемент службових відносин, буде дозволяти успішно вирішувати поставлені завдання військово-професійної діяльності, підтримувати високий рівень боєздатності військ.

Аналіз досліджень та публікацій. Комплексний аналіз наукової розробленості в психолого-педагогічній літературі проблеми формування культури службових відносин у курсантів військових вузів свідчить, що окремими авторами розглядалися різні аспекти їх навчання й виховання, підготовки в ході освітнього процесу військового вузу. Системний підхід дослідження психологічних процесів, а також теоретичні положення, сформульовані військовими психологами В.С. Афанасенком [1], В.І. Осьодлом [12], О.Д. Сафінім, О.В. Тімченком, Г.Ю. Топольницькою [13], , В.В. Ягуповим [15] та іншими дослідниками щодо закономірностей перебігу цих процесів у військових колективах [2, 3, 6, 10].

Разом з тим, цілісного педагогічного дослідження процесу формування культури службових відносин у курсантів ВВНЗ не проводилося. Недостатня наукова розробленість проблеми, відсутність ґрунтовних наукових публікацій на цю тему, в тому числі й у військовій пресі, її теоретична й практична значимість обумовили вибір теми статті.

Постановка завдання. Основні протиріччя в формуванні культури службових відносин мають місце між зростаючими вимогами до культури службових відносин у Збройних Силах і можливістю її формування в освітньому середовищі ВВНЗ; відсутність в рамках навчально-виховного процесу єдиних підходів до процесу формування культури службових відносин и необхідністю розробки критеріїв (показників) рівня культури службових відносин курсантів і його об'єктивної оцінки.

Все це зумовлює необхідність вирішення наступного завдання: здійснити аналіз проблеми формування культури службових відносин майбутніх офіцерів у ВВНЗ та запропонувати психолого-педагогічні рекомендації щодо її вирішення.

Мета статті. Обґрунтувати змістовні та сутнісні показники процесу формування культури службових відносин у курсантів військових вузів в рамках навчально-виховного процесу та визначити основні шляхи підвищення її ефективності.

Основний зміст. Культура службових відносин – складне, специфічне явище, що, в свою чергу, вимагає поглибленого аналізу. У зв'язку із чим доцільно охарактеризувати такі вихідні поняття, як «*формувати*», «*культура*», «*служба*» і «*відносини*».

Великий тлумачний словник сучасної української мови дає наступне визначення терміну «*формувати*», – виробляти в кому-небудь певні якості, риси характеру і т. ін. [4]. Саме на це спрямований весь навчально-виховний процес у військовоих навчальних закладах і цілеспрямована, систематична взаємодія викладачів і курсантів. Їх спільна діяльність в рамках цього процесу виступає найважливішою умовою формування культури службових відносин.

Більш детального розгляду потребує поняття «культура». Сам термін «культура» черпає своє походження від латинського слова «culture», що в перекладі означає «обробіток», «обробляти», «розвіток». Культúra: 1) Сукупність матеріальних та духовних цінностей, створених людством протягом його історії. Рівень розвитку суспільства у певну епоху. Те, що

створюється для задоволення духовних потреб людини. 2) Освіченість, вихованість. 3) Рівень, ступінь досконалості якої-небудь галузі господарської або розумової діяльності [4, 8].

Культура є складною системою буття. У ХХ столітті вчені А. Кребер та К. Клакхон зробили спробу об'єднати досягнення культурологів усього світу й привели в своїй праці («англ. *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*», 1952) 180 визначень терміну «культура». Типологія визначень наведених ними поняття культури, розрізняються шістьма їх типами: *описовий, історичний, нормативний, структурний, генетичний, психологічний*. У 1983 р. на XVII Всесвітньому конгресі в Торонто, присвяченому проблемі «Філософія й культура», було наведено вже кілька сотень визначень цього поняття.

Наука під культурою розуміє всі види перетворювальної діяльності суспільства та людини разом з її результатами. У більш вузькому сенсі – сфера духовного життя людей [11]. Психологічні визначення культури акцентують увагу на психічних механізмах формування культури, на навчанні та наслідуванні при засвоєнні культури.

В українських енциклопедичних джерелах культура визначається переважно як сукупність матеріальних і духовних надбань людства. Наприклад, Короткий енциклопедичний словник з культури (2003) подає визначення культури, розглядаючи її як *сукупність матеріальних і духовних надбань, комплекс характерних інтелектуальних і емоційних рис суспільства, що включає в себе не лише різні мистецтва, але й спосіб життя, основні правила людського буття, системи цінностей, традицій і вірування*. [8]

Не менше значення в розглядаємій нами проблемі має й поняття «культура особистості». Культура особистості як цілісне утворення визначається глибиною, широтою й мірою освоєння та засвоєння нею національних та загальнолюдських надбань матеріальної і духовної культури, перетворенням їх на свій внутрішній духовний світ і вмінням застосовувати у процесі життєдіяльності та спілкування з іншими людьми. Тільки засвоюючи й формуючи в собі певну частину суспільної культури, людина стає особистістю й персоніфікує здобутий культурний потенціал як свій власний світогляд, здатною сама брати участь у культуротворчій діяльності.

У сучасній науковій літературі найчастіше дане поняття розглядається по окремих напрямках у відповідності зі сферами суспільного життя й діяльності особистості: гуманітарна культура; правова культура; фізична культура; психологічна культура; інформаційна культура та ін. Усі перераховані структурні елементи культури можна об'єднати поняттям культури службових відносин, хоча якісь їх складові, безсумнівно, є змістом і загальної культури [13].

Також важлива роль у розумінні сутності культури службових відносин має і поняття «служба». У науковій літературі й у побуті найчастіше нам доводиться зустрічатися з такими словосполученнями, як «державна служба», «військова служба», «церковна служба». Найбільший інтерес для

нас репрезентує поняття «військова служба». Військова служба розглядається як особливий вид державної служби в Україні, яка полягає в професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я та віком громадян України, пов'язаній із захистом Вітчизни. Захист Вітчизни є обов'язком громадян України..

На сьогоднішній день у Збройних Силах України існує *служба за контрактом* – один зі способів вступу на військову службу, що полягає в оформленні контракту із взаємними зобов'язаннями сторін (контрактника й командира (начальника) військової частини (установи) від імені Міністерства оборони України). У цей час службу за контрактом проходять генерали (адмірали), офіцери, прапорщики, мічмани, курсанти військових навчальних закладів, а також сержанти (старшини) і солдати (матроси). Також необхідно відзначити, що військова служба – це певна соціальна роль, яку виконує індивід у складі соціально-професійної групи, що само собою має на увазі наявність певних відносин у даній групі.

Відносини між курсантами – це складний і багатобічний, діалектично суперечливий і динамічний процес. Від взаєморозуміння в процесі спілкування залежить характер відносин, які складаються між курсантами, коли виникають довіра або недовіра, симпатія або антипатія, співчуття або байдужність. У процесі міжособистісного *спілкування* в курсантському середовищі відбувається формування характеру, зміцнюються життєві позиції, освоюються культурні цінності, відтворюються різні типи особистостей.

Особливістю формування культури службових відносин у курсантів військових вузів, як основи їх особистості, є те, що вони соціальні за своєю природою, але індивідуальні за формами вираження.

Під впливом факторів економічного, соціального, культурного розвитку суспільства відбувається формування загальнокультурного рівня особистості, у тому числі й культури службових відносин у курсантів військових вузів. Її відповідність вимогам суспільства визначається індивідуальними особливостями розвитку особистості, можливістю її доступу до культурних цінностей (матеріальних, духовних), цілями й способами їх освоєння та застосування в різних видах діяльності й спілкування.

Аналіз наукових джерел, практичної психолого-педагогічної діяльності, результатів опитування керівного, професорсько-викладацького складу, курсантів вузів дозволив визначити *сутність формування культури службових відносин* у майбутніх офіцерів, який в освітньому середовищі являє собою процес, **що** сприяє розвитку в них моральних, етичних і естетичних якостей, а також культури мовлення, в якому виробляються у курсантів певні якості, риси характеру, форми та способи спілкування [авт.]

Культура службових відносин у курсантів – це ступінь засвоєння й реалізації в їхній практичній поведінці, повсякденному взаємовідношенні політичних, правових, моральних, естетичних і інших вимог сучасного демократичного суспільства, а також вимог військової присяги, статутів, звичаїв і традицій, які склалися в Збройних Силах України [2, 9, 11].

Зниження загальнокультурного рівня курсантів та офіцерів сприяє росту правопорушень у курсантському середовищі, розмиванню їх громадянської позиції. Практика показує, що найчастіше виникнення конфліктних ситуацій у військовому колективі курсантів прямо пов'язане зі станом культури службових відносин. Так, наукові дослідження свідчать про те, що серед основних причин конфліктів виділяються: невміння спілкуватися (взаємодіяти) (20%); прагнення зайняти соціально престижний статус у військовому колективі (боротьба за лідерство, визнання, авторитет) (17%); відстоювання власних честі й гідності, порушених прав (12%); дії, спрямовані на відновлення справедливості (7%) [5].

Підготовка курсантів до службового спілкування розуміється як формування в курсантів інтелектуальної, психічної і соціальної готовності до ефективної участі в спілкуванні й освоєння способів практичної реалізації цієї готовності. Вона передбачає формування трьох груп умінь, спрямованих: на розвиток мислення і мови курсантів; формування у майбутніх офіцерів соціальних настанов; формування у курсантів комунікативних умінь.

Таке розуміння сутності процесу формування культури службових відносин у курсантів військових вузів обумовлює його психолого-педагогічний зміст і структуру та включає такі елементи, як: рівень інтелектуального розвитку курсанта, що показує, наскільки він засвоїв закони розвитку природи й суспільства; зрілість його світогляду, у якому знаходять вираження його погляди на всесвіт і своє місце в ньому; розвиненість правової, моральної, етичної й естетичної свідомості особистості курсанта, знання психології людини, колективу й т. ін., що багато в чому визначає як повсякденна поведінка та спілкування курсанта, так і його здатність вирішувати службові завдання.

Структура даного процесу наступна: суб'єкти – командування військових вузів, органи по роботі з особовим складом військових вузів, науково-педагогічний склад, командний склад курсантських підрозділів, молодші командири курсантських підрозділів, що виступають у даному процесі й у якості суб'єкта, оскільки наділені певними повноваженнями відносно своїх підлеглих і також відповідають за процес виховання; об'єкт формування – курсанти й курсантські підрозділи вищих військово-навчальних закладів.

Метою формування культури службових відносин у курсантів є засвоєння майбутнім офіцером твердих знань загальновійськових статутів, звичаїв і традицій, які склалися в Збройних Силах України, формування навичок і вмінь реалізації моральних, правових і етичних вимог суспільства в службовій діяльності.

Основні завдання щодо культури службових відносин – формування моральних уяв і понять, правил культурної поведінки й носіння форми одягу при виконанні службових обов'язків.

Виходячи із заданих мети й завдань, необхідно дотримуватись *принципів формування культури службових відносин у курсантів військових вузів.*

Аналіз сучасної гуманістичної педагогіки дозволив виділити дві групи принципів: перша – принципи організації формування культури службових відносин у курсантів (гуманістична спрямованість; науковість; спадкоємність; послідовність; систематичність; наочність; естетизація життя курсантів); друга – принципи керівництва діяльністю курсантів (комбінація педагогічного управління з розвитком ініціативи й самостійності курсантів у процесі формування культури службових відносин; свідомість і активність курсантів; опора на позитивне в курсантові).

До функцій культури службових відносин можна віднести: трансляцію (передачу) соціального досвіду; пізнавальну (гносеологічну); регулятивну (нормативну); ціннісну (аксіологічну).

Таким чином, аналіз поняття «культури службових відносин» приводить до висновку, що це специфічний вид взаємин людей, заснований на обміні діяльністю, інформацією, думками, почуттями, досвідом, вміннями й навичками, матеріальними й духовними цінностями за допомогою мови й інших знакових систем. Педагогічними умовами формування вмінь службового спілкування у майбутніх офіцерів є такі: удосконалення робочих програм і тематичних планів навчальних дисциплін; удосконалення методики проведення занять з курсантами; урахування в навчально-виховному процесі особистого прикладу викладача у службовому спілкуванні. [3, 10]. Також у культурі службових відносин у певній мірі проявляються політичний, правовий, моральний, естетичний, інтелектуальний, фізичний, професійний компоненти культури людини.

У загальній культурі особистості курсантів військових вузів соціально значимим є тільки те, що сприяє підвищенню ефективності військової діяльності та вихованню всебічної, гармонійно розвинутої особистості [2, 6].

Висока культура службових відносин є гостро необхідною професійною якістю майбутнього офіцера, покликаною бути не тільки керівником, але й вихователем своїх підлеглих. Справедлива вимогливість, принциповість, високий професіоналізм, єдність слова й справи, стройовий вишкіл, точність і акуратність офіцера сприяють утвердженню статутних, перейнятих повагою до особистої гідності військовослужбовців, службових відносин. У свою чергу, брутальність, безтактність, пихатість, неохайність, невимогливість, байдужність до потреб і турбот людей служать живильним ґрунтом для безладу, неорганізованості й порушення правил статутних взаємин. На жаль, на сьогодні у Збройних Силах України є окремі офіцери, для яких правилами життя не стали статутні вимоги: "...дорожити честю та гідністю військовослужбовця Збройних Сил України", "...постійно бути зразком високої культури, скромності й витримки, берегти військову честь...". Деяка частина офіцерів відірвана від своїх підлеглих, через малий життєвий досвід і низьку підготовку проявляють некомпетентність в роботі з підлеглими, моральну «глухоту» через особисту невихованість.

Тому формування у майбутніх офіцерів певних норм поведінки відповідно до Кодексу честі офіцера Збройних Сил України набуває сьогодні особливого значення. Найкращими прикладами дотримання військової честі

для особового складу Збройних Сил України є і буде досвід і традиції воїнів під час Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років, ветеранів ЗС України, учасників миротворчих операцій з підтримання миру і безпеки. Необхідно врахувати також і такі складові військової честі, як усвідомлення своєї особистої відповідальності за виконання військового обов'язку. Честь військовослужбовця невід'ємна від честі військового колективу, Збройних Сил України загалом. Важливою рисою військової честі є правдивість, обов'язковість, вірність слову. Коли говорять: "Слово честі", – то це означає правдивість і твердість намірів, вірність слову, відповідальність за його виконання, принциповість у відстоюванні позицій. Справа честі – порядність, поважне ставлення один до одного. Ідея поваги закладена в самому ритуалі виконання військового вітання. Відданням честі висловлюється глибока повага до бойової слави Збройних Сил України, військової частини, військового звання. Справа честі – нетерпиме ставлення до аморальних вчинків, ніколи, ні в чому, ні за яких умов не втратити високу честь захисника Вітчизни.

Цілеспрямована та систематична взаємодія викладачів і слухачів у процесі спільної діяльності в межах навчально-виховного процесу є однією із найважливіших умов формування культури службових відносин. Одна з найбільш актуальних граней культури службових відносин у курсантів військових навчальних закладів – *єдність поглядів командирів на виховання курсантів*. Така єдність – найважливіша категорія офіцерської честі, причому мова йде не тільки про єдність поглядів офіцерів і курсантів як першооснови моральної сили й непереможності нашої армії, але й дбайливому відношенні командирів і начальників усіх ступенів до своїх підлеглих [1, 2, 6, 15].

Саме єдність поглядів командирів (начальників) на виховання підлеглих є підставою та надійним гарантом взаємоповаги й довіри, без яких немає взаєморозуміння, внутрішньої зосередженості, бойової злагодженості та керованості у військовому колективі. Завдяки єдності поглядів виконання вимог і наказів командирів знаходить силу не тільки юридичного, але й морального закону. Зрозуміло, культура курсанта, у тому числі культура службових відносин, формують увесь уклад соціального та індивідуального життя майбутнього офіцера.

Одним із головних структурних моментів культури службових відносин у курсантів вищих військових навчальних закладів є зрілість особистості, що проявляється в активній життєвій позиції й *етиці взаємин*. Етика взаємин припускає, що моральні цінності, вироблені в суспільстві, норми й правила, що регулюють відносини в ньому, повинні бути внутрішнім фундаментом, основою у майбутніх офіцерів, стати складовою частиною їх переконань, способу життя й у той же час програмою їх подальшого вдосконалювання. Дотримання вимог військового етикету повинне бути природньою нормою поведінки військовослужбовця. Це означає, що головним суддею своєї поведінки завжди повинен виступати, насамперед, сам військовослужбовець. “Не роби нічого ганебного ні в присутності інших, ні потай, першим законом повинне бути повага до самого собі” – стверджував Пифагор.

Важливим елементом культури особистості є культура мовлення військовослужбовця. Зовсім неприпустимо, щоб армійський колектив перетворювався у свого роду “школу лихослів'я”. Тим часом, лихослів'я – нерідке явище у військових підрозділах. У різноманітних ситуаціях міжособистісної взаємодії лихослів'я часто-густо є виявом агресії. Агресивне лихослів'я – це будь-яка форма мовної поведінки, спрямована на образу або заподіяння шкоди іншій людині. У класифікації різноманітних агресивних реакцій, яку склав американський психолог А. Басе, лихослів'я («образу словом») можна визначити як реакцію «активну, пряму, вербальну» [16]. В аксіологічному ракурсі лихослів'ям можна вважати слова та висловлювання, які заперечують цінність людини, її значущість. Вживання інвективної лексики – це порушення норм суспільної моралі і є фактичним визнанням свого психологічного банкрутства, капітуляцією перед ситуацією замість її опанування.

Ще одна важлива складова етикету – турбота про свою зовнішність. Елегантний зовнішній вигляд – свідчення поваги людиною самого себе й навколишніх. І, навпаки, неохайність в одязі, зачісці і т.ін. – показник відсутності не тільки моральних, але й, як правило, і ділових якостей.

У культурі службових відносин у курсантів на перший план висуваються ті або інші з перерахованих компонентів загальної культури особистості. Наприклад, при виконанні повсякденних службових завдань або завдань бойової підготовки про культуру службових відносин важко судити, нехтуя при цьому елементами професійної або, наприклад, військово-технічної культури. Низький рівень військово-професійної культури хоча б одного з учасників спілкування утруднює або взагалі руйнує цей процес. У сфері побуту, навпаки, елементи військово-професійної культури майже зовсім зникають з культури службових відносин, а на перший план висуваються складові політичної, моральної і естетичної культури особистості.

Те ж саме має місце з *правовими аспектами службових відносин*. Коли вони перебувають в руслі правових вимог – Конституції України, загальновійськових статутів, інших нормативних документів, – можна, за інших рівних умов, класифікувати їх як висококультурні. І навпаки, коли в спілкуванні між курсантами існують нестатутні відносини, що підпадають під дію юридичних норм про кримінальну або адміністративну відповідальність, культура службових відносин явно не на висоті. Таким же чином можна було б проаналізувати місце в культурі службових відносин таких її елементів, як інтелектуальна та фізична культура.

Центральне місце в культурі службових відносин у курсантів належить моральним і естетичним аспектам. Сучасна людина все більш тонко реагує на стиль службових відносин, недобррозичливий тон у відносинах між людьми, невихованість і безкультур'я. Свій найбільш яскравий прояв морального й естетичного в культурі спілкування знаходить у військовому етикеті [7, 10].

Статути Збройних Сил України вимагають від військовослужбовців постійно бути зразком високої культури, скромності та витримки, берегти військову честь, захищати свою і поважати гідність інших людей. Вони

повинні бути ввічливими у спілкуванні з іншими особами, виявляти особливу увагу до осіб похилого віку, жінок і дітей, поступатись їм у місцевому громадському транспорті, сприяти захисту честі та гідності громадян, додержуватись громадського порядку, а також надавати допомогу при нещасних випадках, виникненні пожежі та стихійного лиха.

Відносини між військовослужбовцями повинні ґрунтуватися на взаємній повазі – у питаннях служби вони звертаються один до одного на “Ви”. Начальники та старші за військовим званням у питаннях служби до підлеглих і молодших звертаються за військовим званням і прізвищем або тільки за званням, додаючи в останньому випадку перед званням слово “товариш”, а підлеглі і молодші за військовим званням звертаються до командирів і старших додаючи перед званням слово “товариш”.

Необхідною складовою частиною культури службових відносин у курсантів є *культура мовлення*. Законом України «Про основи державної мовної політики» (зі змінами, внесеними відповідно до Закону України від 6 листопада 2012 року № 5475-VI) ст. 29 передбачено, що мовою статутів, документації, діловодства, команд і іншого статутного спілкування в Збройних Силах України й інших військових формуваннях, створених відповідно до законодавства України, є державна мова. Відомий педагог В.О. Сухомлинський справедливо називав мовну культуру людини дзеркалом його духовної культури. Мовна культура курсантів військових вузів повинна характеризуватися, насамперед, ступенем оволодіння мовним досвідом сучасників і попередніх поколінь, рівнем використання цього досвіду в повсякденній мовній діяльності. Культурною можна назвати таку мову курсанта, яка характеризується точним, яскравим, «живим» словом, відповідним до норм літературної мови, виразною інтонацією, вибором мовних засобів, що відповідають тим або іншим завданням мовної діяльності.

Отже, розглянувши сутність і зміст формування культури службових відносин у майбутніх офіцерів, слід визначитись з *критеріями й показниками* оцінки рівня їх сформованості. *В структурі формування культури службових відносин критеріями даного процесу виступають: світоглядний, пізнавальний і поведінковий.*

Критерії і показники, наведені нижче (табл. 1), призначені для оцінки ефективності формування культури службових відносин у курсантів і можуть лягти в основу якісної й кількісної оцінки дослідно-експериментальної роботи у ВВНЗ у рамках якої аналізується й оцінюється ефективність роботи посадових осіб різних категорій експериментальних курсантських підрозділів щодо формування культури службових відносин у курсантів.

Дослідницький задум застосування системи критеріїв і показників має на увазі наступне: три основні критерії є відбиттям організаційних складових процесу формування культури службових відносин у курсантів – на макрорівні, мезорівні, мікрорівні; кожний із критеріїв характеризується трьома основними показниками; кожний з показників вимірюється та оцінюється за власною шкалою, однак при цьому загальним для цих шкал є можливість інтерпретації даних у вигляді єдиної урівневої системи: низький

рівень (до 3-х балів), середній рівень (від 3-х до 4-х балів), високий рівень (від 4-х до 5-ти балів).

Досягнути високої культури службових відносин у курсантів можна шляхом удосконалювання всіх цих складових, використовуючи все різноманіття форм і методів навчально-виховної роботи, підвищуючи повсякденну вимогливість до всіх суб'єктів спілкування.

КРИТЕРІЇ	ПОКАЗНИКИ
1. СВИТОГЛЯДНИЙ	1. Усвідомлення цінностей культури службових відносин. 2. Мотивація до дотримання культури службових відносин. 3. Потреби в підвищенні рівня культури службових відносин.
2. ПІЗНАВАЛЬНИЙ	1. Знання організації дисциплінарної практики в підрозділі. 2. Уміння аналізувати й прогнозувати службові відносини. 3. Навичка оцінки культури службових відносин у підрозділі.
3. ПОВЕДІНКОВИЙ	1. Спрямованість поведінки й рівень військової дисципліни. 2. Уміння підкорятися й керувати. 3. Участь у службовій і позаслужбовій діяльності.

Табл 1. Критерії і показники оцінки рівня сформованості культури службових відносин у курсантів військових навчальних закладів

Зміст культури службових відносин у курсантів включає також багато інших елементів. Зокрема:

- рівень інтелектуального розвитку курсанта, що показує наскільки він засвоїв закони розвитку природи й суспільства;
- зрілість його світогляду, у якому знаходять вираження його погляди на всесвіт і своє місце в ньому;
- розвиненість політичної, правової, моральної й естетичної свідомості особистості курсанта, знання психології людини, колективу, що багато в чому визначає як повсякденну поведінку та спілкування курсанта, так і його здатність вирішувати службові завдання.

Найбільш важливими шляхами підвищення ефективності формування культури службових відносин у курсантів військових вузів є:

а) організаційний, основними умовами якого виступають: науково обґрунтоване планування заходів, спрямованих на формування культури службових відносин, прийняття результативних педагогічних рішень на основі вивчення ціннісних установок і орієнтації курсантів; забезпечення органічної єдності навчання та виховання, культури у всіх її проявах; організація служби й навчання у відповідності з положеннями загальновійськових статутів тощо;

б) оптимізація методики формування культури службових відносин у курсантів військових вузів, умовами якої є: забезпечення особистої

зразковості командирів (начальників), науково-педагогічного складу в питаннях виконання службового та військового обов'язку, культури службових відносин, військової дисципліни; вибір ефективного підходу до здійснення виховання у всіх його функціях; індивідуальні й особистісні особливості суб'єктів навчально-виховного процесу;

в) підготовка суб'єктів освітнього процесу до формування культури службових відносин у курсантів військових вузів за умови: широкого використання суб'єктами соціологічних, педагогічних і інших дослідницьких методів у здійсненні своєї діяльності; володіння аналітичним мисленням; науково обґрунтованого «проблемного поля» конкретного курсанта; постійної роботи над підвищенням своєї професійної майстерності, культурного потенціалу і т. ін.

Виходячи з вищевикладеного, практичними рекомендаціями, реалізація яких могла б сприяти подальшому підвищенню ефективності процесу формування культури службових відносин у курсантів військових вузів, можуть бути такі:

1. Департаменту військової освіти та науки Міністерства оборони України пропонується:

розробити цільову програму з формування культури службових відносин у курсантів військових вузів та розглянути її практичне впровадження в період проведення навчально-методичних зборів, інструкторсько-методичних занять, в системі занять з командирської, воєнно-ідеологічної підготовки та інших заходів у ВВНЗ.

2. Командуванню вищих військовоих навчальних закладів пропонується: виявляти та враховувати індивідуальні особливості офіцерів, які призначаються на посади командної ланки ВВНЗ, діагностувати їхні особистісні якості й підготовленість до роботи з курсантами;

з метою формування культури службових відносин у майбутніх офіцерів, реалізації відповідних технологій започаткувати навчальну дисципліну “Комунікативна культура офіцера ” або навчальний курс “Формування вмінь службового спілкування у майбутніх офіцерів ”;

включення у плани проведення культурно-виховних заходів з курсантами лекційних циклів, спрямованих на підвищення компетентності курсантів у сфері психологічних знань і міжособистісних стосунків;

узагальнювати й поширювати передовий досвід роботи посадових осіб по вихованню культури службових відносин у курсантів (не рідше одного разу в семестр);

у ході самостійної роботи рекомендувати курсантам приділяти більше часу вивченню навчально-методичних рекомендацій з питань, пов'язаних з формуванням культури службових відносин, що розкривають військові традиції офіцерського корпусу в різні історичні періоди.

Резюмуючи вищезазначене, слід окреслити, що подальше дослідження проблеми формування культури службових відносин у курсантів ВВНЗ доцільно проводити за наступними напрямками: професійна психолого-педагогічна підготовка командного складу військових навчальних закладів

щодо формування культури службових відносин; розвиток професійно значущих якостей особистості курсанта в процесі формування культури службових відносин; розвиток культури службових відносин у військовослужбовців військової служби за контрактом.

Підготовка офіцера-лідера, спроможного організувати військовий колектив на якісне виконання поставлених завдань, створення серед підлеглих атмосфери сприятливих морально-етичних відносин, формування в майбутніх офіцерів необхідних морально-ділових якостей, норм поведінки в умовах подальшого реформування та розвитку Збройних Сил України є одними із головних завдань військових навчальних закладів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Афанасенко В.С.* Особистісні фактори ефективності управлінської діяльності військового керівника / В.С. Афанасенко : – дис... канд. психол. наук: 19.00.01 / Університет внутрішніх справ МВС України, – Харків, 2000.– 232 с.
2. *Барабанщиков А.В.* Педагогическая культура офицера / А.В. Барабанщиков. – М.: Воениздат, 1985. – 158 с.
3. *Бисько И.А.* «Педагогические основы взаимодействия преподавателей и курсантов в учебном процессе современной высшей военной школы» / И.А. Бисько. – Петродворец, ВВМУРЭ, 1992. – 98 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
5. Військово-соціологічні дослідження. // Взаємини у військовому колективі: ГУВР МО України, 2004. Справа №4. – С. 36–40.
6. *Давыдов В.П.* Исследование путей повышения эффективности воспитания курсантов высших военно-учебных заведений в процессе обучения В.П. Давыдов : дис. д-ра пед. наук. – М., 1977.
7. *Захаренко С.В.* Актуальные проблемы воинского этикета и культуры общения военнослужащих / С.В. Захаренко // Сборник научных статей соискателей, адъюнктов и аспирантов. – Новосибирск – 2010. – № 4 – С. 81–92.
8. Короткий енциклопедичний словник з культури. –К.: Україна, 2003.–С. 171.
9. Культура // Философия: Энциклопедический словарь. – М.: Гардарики. Под редакцией А. А. Ивина. – 2004.
10. *Лямзин М.А.* Развитие теории и практики военно-педагогической подготовки курсантов (слушателей) военных вузов / М.А. Лямзин: дис. д-ра пед. наук. М., 1997.
11. *Матвеева Л.Л.* Проблема визначення культури // Культурологія: курс лекцій: Навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / Л.Л. Матвеева – К.: Либідь, 2005. – 512 с
12. *Осьодло В.І.* Психологічні засади становлення суб'єкта військово-професійної діяльності: автореф. дис ... д-ра психол. наук / В. І. Осьодло – К., 2013 . – 463 с.
13. *Топольницька Г.Ю.* Психологічні умови формування культури міжособистісних відносин у курсантів-прикордонників: дис... канд. психол. наук: 19.00.09 / Національна академія держ. прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького. – Хмельницький, 2006. – 222 с

14. Философский словарь. 2-е изд., испр. и доп. / под ред. М.М. Розенталя, П.Ф. Юдина. М.: Политиздат, 1968. – С. 432.

15. Ягунов В.В. Військова психологія: [підручник]. – Київ: Тандем, 2004. – 656 с.

16. Buss A. Agression Pays // The Control of Agression and Violence Cognitive and Physiological Factors. – N. J. and L.: Academic Press, 1977. – P. 7–8.

В.И. Алещенко, кандидат военных наук,
старший научный сотрудник,
Национальный университет обороны
Украины имени Ивана Черняховского

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ КУЛЬТУРЫ СЛУЖЕБНЫХ ОТНОШЕНИЙ У БУДУЩИХ ОФИЦЕРОВ

Рассмотрены некоторые проблемы формирования культуры служебных отношений как сложного, специфического явления, которое требует углубленного анализа, принятия взвешенных решений в системе подготовки военных кадров.

Автор на примере собственного многолетнего опыта службы, работы в образовательном пространстве высших военно-учебных заведений анализирует сущность процесса формирования культуры служебных отношений у курсантов военных вузов, его показатели рассматривает значимость целенаправленного и систематического взаимодействия преподавателей и курсантов в процессе общей деятельности в рамках учебно-воспитательного. Сформулированы рекомендации органам военного управления, командованию ВВУЗ по повышению эффективности их работы по формированию культуры служебных отношений у будущих офицеров.

Ключевые слова: формировать, культура, отношения, культура личности, служба, курсанты, офицеры.

V. Aleshchenko, Candidate of Military
Sciences, senior research worker,
National Defence University of Ukraine named
after I. Cherniakhovskiy

ACTUAL PROBLEMS OF FORMATION CULTURE OFFICIAL RELATIONS FOR FUTURE OFFICERS

Explore some of the problems of forming official relations as complex, specific phenomenon, which requires an in-depth analysis, the adoption of balanced decisions in the system of training of military personnel.

By the example of their own long-term experience service, working in the educational space of military educational establishments examines the importance of purposeful and systematic interaction between teachers and students in the process of joint activities in the framework of the educational process as critical conditions creating a culture of business relations. Formulated its indicators, recommendations to military control, command VVNZ to improve the efficiency of their work with the formation of the culture of business relations in the future.

Keywords: form, culture, relationships, culture personality, service cadets, officers.